

ПРОФИЛИ В ПРОЯВИТЕ НА СТЕСНИТЕЛНОСТ ПРИ ЖЕНИ В МЛАДЕЖКА ВЪЗРАСТ В БАЛКАНСКА КРОСКУЛТУРНА ПЕРСПЕКТИВА

Пл. Цоков

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Plamen_Tzokov@abv.bg

Резюме. В консултативната и диагностична практика нараства броят на жени, които демонстрират стеснителност с неизяснена свързаност и операционализиране с други вътрешно личностни характеристики. За да се установят те през 2008–2013 години се проведе международно изследване върху стеснителността. Обект са 498 студентки (средна възраст 21,05 години), представляващи съвкупности от университетите в България, Гърция, Македония, Сърбия и Турция. Задача на изследването е да се формулират профили на стеснителността при кроскултурни сравнения.

Ключови думи: стеснителност; зависимост; търсене на помощ и изразяване на гняв.

Установено е, че първата писмена употреба на думата стеснителност е в англосаксонско стихотворение от около 1000 години пр.н.е. и е обозначавала „лека уплаха“. М. Randour допуска, че феноменът на стеснителността е възможно да произтича от ненужни културни и теологически изисквания за саможертва и се подхранва не само от интерперсоналните отношения, но и от личностното взаимоотношение с Бог Отец. Според теологичната концепция жената е в очакване и зависимост, защото той е родител – авторитарен, осъдителен и всемогъщ (Randour, 1987).

Р. В. Cattell анализира стеснителността като личностна черта, като един от компонентите на (Н⁻) личност. Той е убеден, че стеснителността представлява предавана по наследство индивидуална особеност. Чертата (Н⁻) означава, че личността е: срамежлива, стеснителна, въздържана, чувст-

вителна към заплахы и се стреми да избегне конфликти в заплашителни ситуации (Schneewind, Schroder & Cattell, 1983).

Поведенческите анализи разглеждат стеснителността във връзка с ученето на неправилни и неподходящи социални умения и следователно е придобита. Нейни основни аспекти са страхът, дефицитът на социални умения и ирационалните мисли (Андреева, 1998).

П. Дако разкрива две от превъплъщенията на стеснителността, свързани с перфекционизма и агресивността (Дако, 1995).

Когато срамежливостта излезе от контрол, психолозите я обозначават като социална тревожност. За да се постави такава диагноза като необходимост се предпоставя изясняването на симптоми като: изразен страх от ситуации, в които субектът се показва пред непознати, които могат да го оценяват; страх да не се покаже тревога и

да се избегнат ситуации, пораждащи страхове и затруднения в ежедневието поради представими (мислими) и вероятни неприятности (не се отстояват желанията, времето се прекарва в мрачни размишления и следват непрекъснати извинения) (Фрийман & Фрийман, 2013).

Ф. Зимбардо установява, че принцип на стеснителното поведение е винаги да се държиш „незабележимо и тихо“. Най-характерна е склонността към самоанализ, която се дефинира като вътрешна и външна и е свързана със стеснителността (Зимбардо, 1991).

Стеснителността се приема като по-сериозен проблем за външно срамежливите (мотивирани) хора. При взаимоотношението си с хора те усилват болезнеността на ниското си равнище на самооценка и не могат да разчитат на помощ, съвет, съпричастност и обич. В сравнение с външно срамежливите интроверти, срамежливите екстровеверти са относително по-печелившо позиционирани. Вътрешно срамежливите хора могат да постигнат по-висок личен успех, но изразходват повече нервна енергия, за да направят впечатление на властни и/или свръх съсредоточени хора. Дори постигнатите успехи не ги радват и не им доставят удоволствие. „Измъчени“ от огромните емоционални загуби те могат да се чувстват удовлетворени само от постигането на съвършенство (по-малко постигнатото не ги удовлетворява) (Зимбардо, 1991).

За Ф. Зимбардо да си срамежлив съдържателно психологически означава да си човек, който: трудно общува (поради недоверчивост); избягва взаимодействия с предмети и лица; не отстоява собствените си права; е склонен към усамотяване; е необщителен и е възприеман като подозрителен и с неясна репутация (Зимбардо, 1991).

Срамежливостта се дефинира най-често като временно или постоянно усещане за чувство на некомпетентност. С това най-често се свързват следните последиствия: препятстват се срещите с непознати хора и получаването на потенциално удоволствие от полезен чужд опит; препятстват се изразяването на собственото мнение и защита

на личните права; блокира се възможността другите хора положително да оценят достоинства на личността; отсъствие на социални навици, които ръководят човешките взаимоотношения (танци, запознанства, ухажване); проява на затруднения да се обяснява какво стеснителните мислят, правят или искат.

Срамежливостта може да се идентифицира и чрез специфични страхове, които са нейни предиктори: страх от неизвестността и неопределеността; страх от непознати хора; страх от несподелена (и неподделена) власт; страх от интимните контакти с другите хора; страх от това да не се каже нещо, с което другите да се обидят; страх от самота; страх от публични изяви и страх от защитаване на собствените права.

МЕЖДУНАРОДНО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ СТЕСНИТЕЛНОСТТА КАТО ЛИЧНОСТНА ЧЕРТА

Данните в тази статия са от международно изследване върху „Динамика на репрезентациите за агресивни и асертивни мотиви при жени в младежка възраст в Балканска кроскултурна перспектива“. Те са основа за подготвен проект за дисертационна работа. Изследването се проведе в периода 2008–2013 година.

ИЗСЛЕДВАНИ ЛИЦА И ПРОЦЕДУРИ

Основа (обект) за изследването (след получено от тях съгласие) са 498 жени, студентки със средна възраст като цяло 21.5 години (по държави: България – 21.52; Гърция – 21.02; Македония – 19.22; Сърбия – 21.33 и Турция – 21.94). Студентите са от университетите: ПУ „П. Хилендарски“ – България (116 студентки); „Аристотелски университет“ – гр. Солун, Гърция (98 студентки); Скопски университет „Св. Св. Кирил и Методий“ – Македония (92 студентки); Белградски университет – Сърбия (95 студентки) и Университет Ундулаг – гр. Бурса, Турция (97 студентки).

Изследването се регистрира в университета от пет държави (България – 13 000

студенти; Гърция – 9 500 студенти; Македония – 36 700 студенти; Сърбия – 90 000 студенти и Турция – 40 000 студенти).

Цел на изследването е да се изследват съвкупностите на изследваните жени не изолирано като самостоятелни социокulturни единици, а чрез реализация на принципа на аскриминацияв културното многообразие на стеснителността като личностна характеристика.

Основна задача на изследването е да се дефинират, операционализират и изследват измеренията на вътрешно личностните характеристики на стеснителността при жени в младежка възраст.

Като *основна хипотеза на изследването* се очертава предположението, че е възможно да се анализират интердетерминистичните възгледи за балканските национални идентичности относно тяхната непредвидимост по отношение на стеснителността, при която всичко може да произтече от всичко.

В изследването е използван оригиналният въпросник Interpersonal Behavior Survey (IBS) на P. A. Maugeretal (Mauger, Adkinson, Suzanne, Zoss, Firestone & Hook, 1980). Той представлява самоописателен структуриран инструмент за проучване на възприятията, емоциите и установките, които изследваните имат по отношение на себе си и собствените специфични индивидуални стратегии, които те използват, за да се справят с предизвикателствата пред своя вътрешен и външен свят. В оригиналния си вариант въпросникът съдържа 272 айтема, структурирани в 24 скали. Формулирано е факторно решение, съответстващо на генезиса в развитието на проучените личностни дименсии и тяхното смислово диференциране. След проверка на съдържателната валидност и намереното смислово и понятийно единство в обозначението им се установиха 101 айтема, структурирани в 12 скали, една от които измерва „стеснителността“. Търсят се и се разкриват връзките със скалите: „обща агресивност“; „пасивна агресивност“; „изразяване на гняв“; „настъпателна инициативност“; „отбрани телна настойчивост“; „обща асертивност“;

„избягване на конфликти“; „търсене на помощ“; „манипулирана привлекателност“; „зависимост“ и „похвала“ (Цоков, 2001).

РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Корелационният анализ е в основата на проверката на вътрешната валидност и надеждност на инструментариума с помощта на коефициента на вътрешна консистентност на Кронбах (Cronbach's alpha). В проведеното изследване той е $\alpha = .826$ (в оригиналния инструмент е $\alpha = .839$), което е свидетелство за високо равнище на вътрешна валидност.

След направения интеркорелационен анализ се установиха следните значими взаимовръзки в отделните национални съвкупности като цяло:

- нарастването на „зависимостта“ се увеличава „стеснителността“ в: гръцката съвкупност ($r = .485$, $p < 0.01$); българската съвкупност ($r = .273$, $p < 0.01$) и турската съвкупност ($r = .213$, $p < 0.05$). Данните показват, че в гръцката, българската и турската съвкупности „стеснителността“ се увеличава с нарастването на: личната несигурност; затрудненията при вземане на решения; страховете от поемане на отговорност и самостоятелно изпълнение на дейността; безпомощност и непрекъснато търсене на връзки, които могат да станат източник на грижи и подкрепа.
- С нарастването на „стремежа за избягване на конфликти“ се увеличава „стеснителността“ в: гръцката съвкупност ($r = .491$, $p < 0.01$); македонската съвкупност ($r = .389$, $p < 0.01$) и в цялата съвкупност от изследвани ($r = .142$, $p < 0.01$). Данните показват, че в гръцката, македонската и в цялата изследвана съвкупност „стеснителността“ се увеличава с нарастването на: отдръпване или потискане на конфликти; безощенъчно и безропотно отношение към поведението на другите; невъзможност за отстояване на лични интереси да отказва и омаловажаване на себе си в ситуации на заплаха.

- С нарастването на конструктивното (и/или деструктивно) „изразяване на гняв“ се увеличава „стеснителността“ в: македонската съвкупност ($r = .243$, $p < 0.05$), но намалява в турската съвкупност ($r = -.295$, $p < 0.01$) и в сръбската съвкупност ($r = -.320$, $p < 0.05$). Данните показват, че „стеснителността“ в македонската съвкупност се увеличава, но в турската и сръбската съвкупности намалява вследствие степента на „изразяване на гняв“, проявяваща се конструктивно в: създаване на готовност за действие; оптимистичност и правомерност; усещане за власт и контрол и отстояване на собствената позиция. Деструктивното „изразяване на гняв“ се привлича като магнит от ниската самооценка, изразяваща се в: незачитане на собствената и чужда безопасност; липса на угризения; непредсказуемост и грандомания; безразличие или нелогично рационализиране.
- С нарастването на желанието за „получаване на похвала“ се увеличава „стеснителността“ в: българската съвкупност ($r = .377$, $p < 0.01$), но намалява в сръбската съвкупност ($r = -.229$, $p < 0.05$) и в македонската съвкупност ($r = -.271$, $p < 0.01$). Данните показват, че „стеснителността“ в българската съвкупност се увеличава, но в сръбската и македонската съвкупности намалява с нарастването на желанието за „получаване на похвала“, изразяващо се в: стереотипност в когнитивните и личностни преценки за истинност и лъжливост; себеповишаване чрез собствените репрезентации; самоконструиране на собствените ценности и личност, които често са лъжливи и се усвояват без въпроси и съмнения.
- С нарастването на стремежа за „търсене на помощ“ се увеличава „стеснителността“ в сръбската съвкупност ($r = .298$, $p < 0.01$) и в цялата съвкупност от изследвани ($r = .99$, $p < 0.05$). Данните показват, че в сръбската съвкупност и в цялата изследвана съвкупност „стеснителността“ нараства с увеличаването на „търсенето (оказването) на помощ“, което най-често се свързва с: желанието на хората взаимно да се подпомогнат в усвояването на нови знания; търсене на себеповишаване и самоутвърждаване чрез бягство от собствените проблеми и от преживяванията на мъка, срам и вина; позитивно интерпретиране на поведението на другите и застъпване за тях с думи, изразяващи симпатия и поощрение; доброволно приемане на част от поведенческите последици (особено ако са неблагоприятни) в критични ситуации.
- С нарастването на „пасивната агресивност“ се увеличава „стеснителността“ в македонската съвкупност ($r = .422$, $p < 0.01$), но намалява в сръбската съвкупност ($r = -.257$, $p < 0.05$). Данните показват, че „стеснителността“ в македонската съвкупност се увеличава, но в сръбската съвкупност намалява с нарастването на: съпротивата срещу изпълнението на социалните очаквания от другите; желанието да се получи нещо мечтано и липсата на възможности това да се осъществи; лицемерието; селективното съхранение на позитивна информация; завидно умение да се изопачава истината; сприхавост; склонност към отмъщение; намусеност и готовност за скандали; ламентации за недооцененост и неразбраност; бягство от отговорност и компулсивност и обсеивност.
- С нарастването на „манипулативната привлекателност“ намалява „стеснителността“ в сръбската съвкупност ($r = -.350$, $p < 0.01$), но се увеличава в цялата съвкупност от изследвани ($r = .094$, $p < 0.05$). Данните показват, че „стеснителността“ намалява в сръбската съвкупност, но се увеличава в цялата изследвана съвкупност с нарастването на: демонстриране на липса на очевидна (по общопризнати критерии) агресия, с която се оцелява в конкретната среда; завиден „експлоататорски нюх“ за откриване на хора с нарушена лична сигурност; развити (измамни) очарователност, убедителност, „задкулисност“;

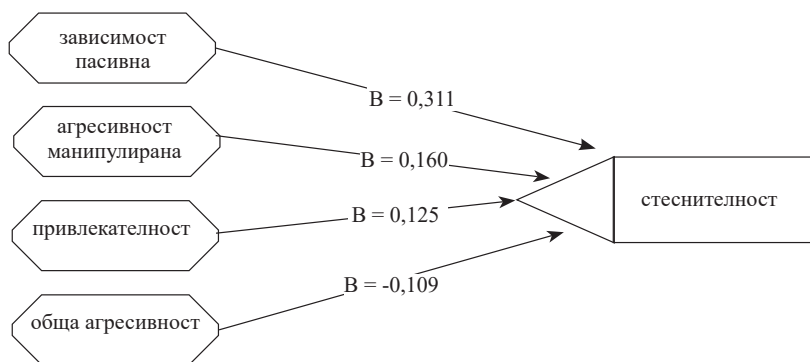
безскрупулност, отмъстителност и пресметливост. Чрез „манипулативната привлекателност“ се създава впечатление, че този, който манипулира всъщност: страда; отбранява се; не се стреми да доминира; не се бои да спечели предимства пред жертвата и е готов да служи на другите.

- С нарастването на „отбранителната настойчивост“ се увеличава „стеснителността“ в македонската съвкупност ($r = -.319$, $p < 0.01$) и в гръцката съвкупност ($r = -.252$, $p < 0.05$). Данните показват, че в македонската и гръцката съвкупности „стеснителността“ се увеличава с нарастването на: проективната агресивност, която формира избягващи социални контакти личности. Тя се проявява в: афективнадисфория; дифузна и неопределена привързаност; леки когнитивни смущения (привлекателност, разсеяност); отчужден Аз-образ; поведенческа и перцептивна свръхчувствителност към негативни оценки; страх от критика; приемане на себе си като личност, която е несъстоятелна, непривлекателна, по-малко ценена от другите, със силна съпротива срещу приемането на лични рискове или започване на нови дейности поради страх от провал.
- С нарастването на „общата агресивност“ намалява „стеснителността“ в

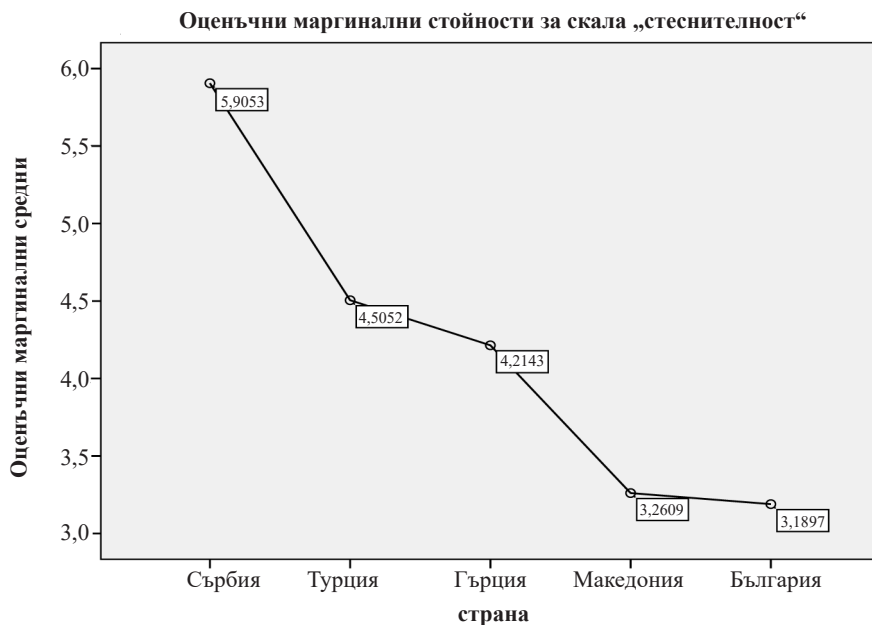
македонската съвкупност ($r = -.252$, $p < 0.01$). Данните показват, че в македонската съвкупност „стеснителността“ намалява с нарастването на: бягството от интимно-личностни отношения и в откази да се изпълняват желанията и изискванията на другите хора; немарливото отношение към предмети и унищожаване на имущество; „дехуманизиране“ на другите и причиняването на вреда върху личния им свят и изоставяне при „преценка“ за ненужност; болезнено търсене на признание; ревност; завист; вербален цинизъм и желание за реванш и наказание при „мисловно установена“ несправедливост.

В резултат на множествения стъпковрегресионен анализ се установяват връзки на критерия „стеснителност“ в изследваните предиктори и степента, в която всеки от тях оказва влияние на критерия. На фиг. 1 е представен структурен модел и стандартизирано решение на бета-стойностите от връзките на зависимата променлива „стеснителност“ с проучените предиктори.

В най-висока степен критерият „стеснителност“ се увеличава с нарастването на „зависимостта“. В умерена степен зависимата променлива „стеснителност“ се свързва с предикторите „пасивна агресивност“ и „манипулирана привлекателност“. Нарастването на „стеснителността“ се

Фигура 1. СТРУКТУРЕН МОДЕЛ И СТАНДАРТИЗИРАНО РЕШЕНИЕ НА БЕТА-СТОЙНОСТИТЕ ОТ ВРЪЗКИТЕ НА ЗАВИСИМАТА ПРОМЕНЛИВА „СТЕСНИТЕЛНОСТ“ С ПРОУЧЕНИТЕ ПРЕДИКТОРИ

ГРАФИКА 1. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОВЕДЕНИТЕ ПРОЦЕДУРИ ЗА ПОВИШАВАНЕ
НА СЪДЪРЖАТЕЛНАТА ВАЛИДНОСТ

свързва във висока степен и с намаляването на „общата агресивност“.

На граф. 1 са представени резултатите от проведените процедури за повишаване на съдържателната валидност и като резултат от факторния и клъстерен анализ по критерия „стеснителност“ се установява статистически значима разлика $F(2899.733)=39.968$; $p < 0.000$ в изследваните национални съвкупности.

- Най-високи са показателите за „стеснителност“ в сръбската съвкупност. Те се повишават с нарастването на „търсене на помощ“ и намаляват с увеличаването на „пасивната агресивност“, „изразяването на гняв“, „манипулираната привлекателност“ и „получаването на похвала“.
- Средно високи и близки по размер са стойностите за „стеснителност“ в турската и гръцката съвкупности. В турската съвкупност не се установяват значими корелационни връзки между „стеснителността“ и останалите субскали.

В гръцката съвкупност с нарастването на „стеснителността“ се увеличават и „избягването на конфликти“ и „получаването на похвала“.

- Близки по стойностите си и най-ниски са показателите за „стеснителност“ в македонската и българската съвкупности. В македонската съвкупност с нарастването на „стеснителността“ се увеличават: „общата агресивност“, „пасивната агресивност“, „изразяването на гняв“, „отбранителната настойчивост“ и „избягването на конфликти“. В българската съвкупност нарастването на „стеснителността“ свързва с увеличаването на желанието за „похвала“ и намалява с увеличаването на „настъпателната инициативност“.
- Йерархичният Клъстерен анализ за всички съвкупности установява три клъстера и респективно фактори за „стеснителността“ и: „получаване на похвала“, „пасивна агресивност“ и „търсене на помощ“.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреева, Л. (1998). Социално познание и междуличностно взаимодействие. София, Наука и изкуство.
- Дако, П. (1995). Фантастичните победи на модерната психология. София, Колибри.
- Зимбардо, Ф. (1991). Застенчивост. Москва, Педагогика.
- Фрийман, Д. & Д. Фрийман (2013). Освободеният ум. Най-разпространените психични и емоционални проблеми и как да ги преодолеем. София, SKYPRINT 04.
- Цоков, П. (2001). Родители, изправени пред мита за Хера. Жизненият преход на жената към зрелостта. Пловдив, ИМН „Нунчо Калев“.
- Mauger, P. A., Adkinson, D. R., Suzanne, M. A., Zoss, K., Firestone, G. & D. Hook (1980). Interpersonal Behavior Survey. Manual Kit Published by Western Psychological Services (WPS): Los Angeles/California.
- Randour, M. (1987). Women's Psyche, Women's spirit. The reality of Relationships. New York, Columbia University Press.
- Schneewind, K., Schroder, G. & Cattell R. (1983). Der 16-personlichkeits Faktoren – Test /16PF/. Testmanual. Bern.

PROFILES IN THE MANIFESTATIONS OF ANXIETY IN WOMEN OF YOUTH AGE IN A CROSS-CULTURAL BALKAN PERSPECTIVE

Pl. Tzokov

Abstract. *In the consultative and diagnostic practice increases the number of women who demonstrate anxiety with unexplained connectivity and interaction with other internal personal characteristics. To establish those an international study on anxiety was carried out in 2008-2013. The study covered 498 students (mean age 21.05), representing groups from universities in Bulgaria, Greece, Macedonia, Serbia and Turkey. The objective of the study is to build profiles of anxiety in cross-cultural comparisons.*

Keywords: anxiety; dependency; asking for help; and expression of anger.

✉ Plamen Tzokov, PhD, Associate professor
University of Plovdiv "Paisii Hilendarski",
BULGARIA, Plovdiv 4000, „Tzar Assen“ str. 24
e-mail: Plamen_Tzokov@abv.bg